

Research Paper

The Significance of 'Wisdom' in Urban Planning and Architecture in the Direction of Future Studies of Iranian Islamic Development Pattern Document

Tahereh Nasr¹

1. Associate Professor in Urban Planning, Department of Architecture, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

Received: 4 March 2022

Accepted: 22 July 2022

PP: 194-209

Use your device to scan and read the article online

Keywords:

Iranian Islamic Development Pattern Document, Wisdom in Urban Planning and Architecture, Future Studies, Environmental Perception.

Abstract

The most important principles and ideals of progress and the desired horizon of the country in the next five decades is designed In Iranian Islamic Development Pattern. This pattern represents the general course of favorable developments in Iran in the field of thought, science, spirituality and life towards the new Iranian Islamic civilization in the next half century. It is designed based on the worldview, Islamic principles and values of the Islamic Revolution and according to the social, climatic and cultural heritage requirements of Iran and includes the principles, ideals, mission, horizon and measures that must be considered to solve the important problems of the country and the flourishing of lasting national capabilities.

The current situation in Iran, with its historical background, shows that research in "wisdom" is a good platform for the Iranian Islamic development, and in the meantime, the wisdom of architecture and urban planning can be considered as one of the preconditions for sustainable planning.

The findings of the research show that in addition to the fact that "futures research" is important in identifying and introducing the structure of cities, it is necessary to formulate regulations to preserve the Components of original wisdom of Iranian architecture, Components of cultural identity and environmental protection.

Citation: Tahereh Nasr (2022): The Significance of 'Wisdom' in Urban Planning and Architecture in the Direction of Future Studies of Iranian Islamic Development Pattern Document .Journal of Regional Planning , Vol12 , No46 , PP: 194-209

DOI: 10.30495/JZPM.2022.30128.4076

* **Corresponding author:** Tahereh Nasr

Address: Associate Professor in Urban Planning, Department of Architecture, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

Email: nasr@iaushiraz.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

The most important principles and ideals of progress and the desired horizon of the country in the next five decades is designed In Iranian Islamic Development Pattern. This pattern represents the general course of favorable developments in Iran in the field of thought, science, spirituality and life towards the new Iranian Islamic civilization in the next half century. It is designed based on the worldview, Islamic principles and values of the Islamic Revolution and according to the social, climatic and cultural heritage requirements of Iran and includes the principles, ideals, mission, horizon and measures that must be considered to solve the important problems of the country and the flourishing of lasting national capabilities.

The current situation in Iran, with its historical background, shows that research in "wisdom" is a good platform for the Iranian Islamic development, and in the meantime, the wisdom of architecture and urban planning can be considered as one of the preconditions for sustainable planning.

The findings of the research show that in addition to the fact that "futures research" is important in identifying and introducing the structure of cities, it is necessary to formulate regulations to preserve the Components of original wisdom of Iranian architecture, Components of cultural identity and environmental protection.

Main Questions

- How can "wisdom", especially in architecture and urban planning, be considered in Iranian Islamic Development Pattern Document?
- What are the consequences of ignoring wisdom in architecture and urban planning to the identity of today's cities?

Methodology

This research has been done descriptively-analytically by studying the Iranian Islamic Development Pattern Document (as a document of sustainable development of the country) and also by studying the physical identity of the Iranian cities.

Studies have focused on the perception of the environment and the structure of the Iranian city.

The independent variable of research, according to the subject of research, is architectural wisdom and the dependent variable is environmental perception. In this regard, attention to the concept of "urban identity" and "wisdom in architecture and urban planning" has been considered as a tool for sustainable development of the country in order to pay attention to the concept of the Iranian Islamic Development Pattern Document.

Results and Discussion

With an approach to the impact of social environment and physical environment, we can think of "wisdom" in architecture and urban planning as a significant component in the document of the Iranian-Islamic development model as a document of sustainable development of the country's cities. Since perception is a purposeful process and through which human beings select the necessary data based on their needs from the environment, it can be said that the process of perception is always associated with human knowledge of the environment. Therefore, what is in the minds as an image of the Iranian city are in fact the components of identity that have created the body of the Iranian city and given it meaning, and in this, the spiritual components also have a crucial role.

Conclusion

In the present study, the main issue is the need to pay attention to "wisdom" in urban planning and the structure of the Iranian city for the Iranian Islamic model of progress. In this regard, paying attention to the basics of city construction, the category of wisdom in the design of the city, wisdom in architecture and the identity components of the city will be effective. Therefore, according to the research results, the following suggestions can be made:

1- In realizing the city with an Islamic approach, the quality of urban space is very important from the perspective of wisdom. Therefore, attention to human virtues in addition to the form of the urban space should be considered by urban planners.

2- Both architecture and Islam should be cited as two essences.

The main features of Islamic architecture and urban planning are not in creating new elements and patterns. Rather, it is in the

method of using, organizing and combining them, and above that, it is in the epistemic essence of urban planning and architecture. It should be noted that architecture is formed in the context of the city, therefore the organization of urban space that is influenced by architecture is an important issue.

3- Since sustainable development, which is introduced in the Iranian Islamic model document called "Progress", refers to the examination and selection of the most sustainable for the future, future research has also led to the institutionalization of sustainable development in the city, and with appropriate policies, it can lead to the creation of new opportunities which is effective in urban development and improving the quality of life in the city.

4- Natural, physical features, architectural and urban identity, political, economic and social aspects and the dynamics of urban space can be considered as effective factors on sustainable urban development. On the other hand, factors such as providing security, peace and well-being of citizens in various economic, social, physical and environmental matters are effective at all levels of planning in sustainable urban development.

5- In this regard, future research in identifying and introducing the structure of the city, paying attention to religious teachings and developing regulations to preserve the components of the original wisdom of architecture and urban planning, developing

regulations to preserve the components of cultural identity and environmental protection is necessary.

6- In order to pay attention to the culture in the environment, the identity component can be considered. Identity is a phenomenon that is formed in the historical background of a society. Identity can definitely be considered as the connecting link between the past and the future. Identity is not just an adjective and has more than one meaning. It should be noted that the expansion of Islamic-Iranian identity and the necessity of this concept in the field of architecture and urban planning shows another side of identity that is dependent on the physical and physical elements of living spaces, which is very important.

7- Regional planning to achieve sustainable development is much related to the concepts of future studies, and an approach to future studies can be achieved through the modification of the planning vision. In this regard, it is necessary to pay attention to future-oriented concepts in examining the Iranian Islamic model of progress, which is in line with the sustainable development of the country. Therefore, it is possible to consider the correct policy in planning as a strategy for a future-oriented vision in the sustainable development of the country's cities.

مقاله پژوهشی

ضرورت توجه به جایگاه «حکمت اسلامی» در شهرسازی و معماری در راستای آینده پژوهی سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

طاهره نصر^{*۱}

۱. دانشیار شهرسازی، گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

چکیده

الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت که در آن، اهم مبانی و آرمان‌های پیشرفت و افق مطلوب کشور در پنج دهه آینده، ترسیم و تدابیر مؤثر برای دستیابی به آن طراحی شده، معرف سیر کلی تحولات مطلوب ایران در عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی به سوی تمدن نوین اسلامی ایرانی در نیم‌قرن آینده است و بر اساس جهان‌بینی و اصول اسلامی و ارزش‌های انقلاب اسلامی و با توجه به مقتضیات اجتماعی، اقلیمی و میراث فرهنگی ایران طراحی شده و شامل مبانی، آرمان‌ها، رسالت، افق و تدابیری می‌باشد که باید برای حل مسائل مهم کشور و شکوفایی قابلیت‌های ماندگار ملی مدنظر قرار گیرد. شرایط موجود کشور ایران با پشتوانه تاریخی آن، نشان می‌دهد پژوهش در «حکمت» بستر مناسبی برای پیشرفت اسلامی ایرانی است و در این میان، حکمت معماری و شهرسازی به عنوان یکی از پیش شرط‌های برنامه‌ریزی پایدار می‌تواند مطرح باشد.

این پژوهش از نوع کیفی است و با کنکاش در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت (به عنوان سند توسعه‌پایدار کشور)، و نیز مطالعه در هویت کالبدی شهر ایرانی، به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در تحقیق حاضر مسأله اصلی این است که «حکمت» به ویژه در معماری و شهرسازی چگونه می‌تواند در سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی مورد توجه قرار گیرد؟ بی‌توجهی به حکمت در معماری و شهرسازی، چه عواقبی را متوجه هویت شهرهای امروز نموده است؟ لذا در مطالعات صورت گرفته، به ادراک محیطی و ساختار شهر ایرانی (که متأسفانه در شهرسازی امروز مورد بی‌توجهی قرار گرفته است و یکسان‌سازی در چهره شهرهای امروز ایجاد شده) توجه شده و در این راستا توجه به مفهوم «هویت شهری» و «حکمت در معماری و شهرسازی» به عنوان ابزاری برای توسعه پایدار کشور در راستای توجه به مفهوم سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت در نظر گرفته شده است. نتایج تحقیق حاکی از این است که علاوه بر اینکه «آینده‌پژوهی» در شناسایی و معرفی ساختار شهرها مهم است، تدوین مقرراتی برای حفظ مؤلفه‌های حکمی اصیل معماری، هویت فرهنگی و حراست زیست‌محیطی ضروری می‌باشد.

تاریخ دریافت: ۱۳ اسفند ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۳۱ تیر ۱۴۰۱

شماره صفحات: ۲۰۹-۱۹۴

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

واژه‌های کلیدی:

سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، حکمت در معماری و شهرسازی، آینده‌پژوهی، ادراک محیطی.

استناد: طاهره نصر (۱۴۰۱): ضرورت توجه به جایگاه «حکمت اسلامی» در شهرسازی و معماری در راستای آینده‌پژوهی سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.

فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال ۱۲، شماره ۴۶، مردودشت: صص ۲۰۹-۱۹۴

DOI: 10.30495/JZPM.2022.30128.4076

* نویسنده مسئول: طاهره نصر

نشانی: دانشیار شهرسازی، گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

پست الکترونیکی: nasr@iaushiraz.ac.ir

مقدمه

تعالیم اسلامی انسان را به عنوان جانشین خداوند تبارک و تعالی در زمین معرفی می‌نماید. بنابراین انسان خلیفه‌الله باید در پی تجلی دادن کیفیاتی باشد که به ایجاد محیط مناسبی برای زندگی انسان و توسعه زمین بینجامد. انسان در برخورد با پدیده‌ها و همینطور اعمال خویش باید اصولی را مرعی دارد و از جمله مهم‌ترین آنها رعایت عدل است (Nasr et al, 2017: 47).

انسان بایستی محیطی را به وجود آورد که امکان پرهیزگار بودن و پرهیزگار ماندن را برای او فراهم آورد. علاوه بر این، محیط باید انسان را در انجام اعمال نیک و عدم ارتکاب گناه و همین طور در جهت تذکر و یادآوری معانی و مفاهیم معنوی یاری رساند. این مسأله مهمی است که امروزه در مباحث روانشناسی محیطی و رفتارهای محیطی مورد بحث و تحقیق قرار گرفته، و مؤید لزوم توجه به نقش محیط در هدایت انسان است (Naghizadeh, 2005: 22). در فرهنگ اسلامی، انسان جانشین خداوند در زمین است (فاطر: ۳۹) که بر بسیاری مخلوقات برتری داده شده (اسرا: ۷۰) و زمین به عنوان محل زندگی او قرار داده شده است (نمل: ۶۱) و (اعراف: ۲۴) و (اعراف: ۷۴) و از آنجایی که انسان برای حیات در جهانی دیگر خلق شده (مؤمن: ۳۹)، و زمین تنها به عنوان ممر و مکان آماده شدن و ملاحیت یافتنش برای ورود به حیات جاوید ایفای نقش می‌نماید (بقره: ۳۶) و (تکواثر: ۸)، بنابراین مهم‌ترین ضرورت نیز بهره‌گیری مناسب از جهان و اجزاء آن برای وصول به این اهداف می‌باشد. از مجموعه ویژگی‌هایی که اسلام برای حیات و فعالیت انسان تبیین می‌نماید چنین استنباط می‌شود که افعال انسان به عنوان جانشین خدا در زمین بایستی به صفات فعل الهی متصف باشد. به این ترتیب مجموعه ویژگی‌های تأثیرگذار بر فعالیت‌های انسان از «از اصول توصیه شده برای حیات وی» و «قوانین حاکم بر عالم وجود» تشکیل یافته است (Nasr et al, 2017: 48).

در الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت، اهم مبانی و آرمان‌های پیشرفت و افق مطلوب کشور در پنج دهه آینده، ترسیم و تدابیر مؤثر برای دستیابی به آن طراحی شده است و در چهلمین سال پیروزی انقلاب اسلامی به نتیجه رسیده است.

الگوی پایه، چارچوب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و معرف سیر کلی تحولات مطلوب ایران در عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی به سوی تمدن نوین اسلامی ایرانی در نیم قرن آینده است. این الگو با مشارکت گسترده متفکران، صاحب‌نظران ایرانی و بر اساس جهان‌بینی و اصول اسلامی و ارزش‌های انقلاب

اسلامی و با توجه به مقتضیات اجتماعی و اقلیمی و میراث فرهنگی ایران، بر طبق روش‌های علمی و با استفاده از دستاوردهای بشری و مطالعه آینده‌پژوهانه تحولات جهانی طراحی شده و شامل مبانی، آرمان‌ها، رسالت، افق و تدابیر است. در تشریح ماهیت این الگو، ابتدا بنا بر بیانات مقام معظم رهبری لازم به توضیح است که واژه «توسعه» یک اصطلاح متعارف جهانی است که بار ارزشی و معنایی خاص و الزاماتی به همراه دارد که توسعه غربی را به ذهن متبادر می‌سازد. به همین دلیل می‌توان از واژه «پیشرفت» به جای توسعه استفاده کرد که معنای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را به سوی «نقشه راه بومی پیشرفت کشور ایران» سوق می‌دهد. در واقع، پیشرفت بومی، مفهومی با بار ارزشی ناظر به ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سرزمینی ملتها و محقق‌کننده اهداف آرمانی و ارزشی آنان است. پیشرفت بومی، حرکتی معطوف به آرمان‌های بومی، فرهنگی و ملی کشورها است که اساساً بر ظرفیت‌های سرزمینی و چشم‌اندازهای فرهنگی خاص ایشان استوار است. در مجموع می‌توان پیشرفت اسلامی ایرانی را مفهومی ارزشی دانست و آن را فرایند حرکت متوازن، خردمندانه و آگاهانه ملت ایران در چارچوب سنت‌های الهی در مسیر تحقق جامعه مرفه، مقتدر، آباد و با معنویت و دانایی تعریف کرد. صفت «اسلامی» در این الگو بدین معناست که این الگوی پیشرفت مبتنی بر مبانی و جهان‌بینی اصیل اسلامی طراحی شده است و صفت «ایرانی» ناظر به شرایط طبیعی، اقلیمی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران به عنوان بستر اجرایی الگو است. از یک‌سو مبانی و آرمان‌های اسلامی در کل الگو تجلی می‌یابند و از سوی دیگر، توجه به قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها و سرمایه‌های ملی، الگو را جهت می‌دهند. به این ترتیب، وجوه اسلامی و ایرانی الگو در هم تنیده هستند و کل واحد و یکپارچه‌ای را شکل می‌دهند (Report on the Integration of Feasibility Evaluation and Transformation of the Iranian Islamic Model of Progress Document, 2020: 3).

بر طبق پیش‌نویس سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، «مبانی»، اهم پیش‌فرض‌های اسلامی، فلسفی و علمی جهان شمول معطوف به پیشرفت را ارائه می‌دهد. آرمان‌ها، ارزش‌های فرازمانی-فرا مکانی و جهت‌بخش پیشرفت است. مبانی و آرمان‌ها وجه اسلامیت الگو را تضمین می‌کنند. رسالت، میثاق مشترک مردم و نظام جمهوری اسلامی ایران برای پیشرفت است. افق، آرمان‌های الگو را بر جامعه و زیست‌بوم ایران در نیم قرن آینده تصویر می‌کند و هدف‌های واقعی آحاد مردم، جامعه و حکومت ایران را در آن موعود معین می‌سازد. تدابیر، تصمیمات و اقدامات اساسی و بلندمدت برای حل مسائل مهم کشور و

مختلف اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی در تمامی سطوح برنامه‌ریزی در توسعه پایدار شهری مؤثر هستند (Nasr, 2019: 204).

سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی پیشرفت در پنج بخش کلی میانی (خداشناختی و جهان‌شناختی، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی)، آرمان‌ها، رسالت، افق و تدابیر تدوین شده است.

بنا بر بیانات مقام معظم رهبری، تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت یکی از مسائل کلان و اساسی کشور است که به عنوان سندی بالادست نسبت به تمامی اسناد برنامه‌ای کشور، چشم‌انداز کشور و سیاست‌گذاری‌های کشور عمل خواهد کرد. به طوری که چشم‌اندازهای ده‌ساله و بیست‌ساله و سیاست‌های کلان کشور باید بر اساس این الگو تدوین شده و از آن پیروی کنند. همچنین این الگو، الگویی انعطاف‌پذیر است که در آن اهداف مشخص بوده و راهبردها برحسب شرایط گوناگون ممکن است تغییر پیدا کند و اصلاح شود (Report on the Integration of Feasibility Evaluation and Transformation of the Iranian Islamic Model of Progress Document, 2020: 3).

چنانچه ذکر شد، در تشریح ماهیت این الگو، در واقع، پیشرفت بومی مفهومی با بار ارزشی ناظر به ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سرزمینی ملتها و محقق‌کننده اهداف آرمانی و ارزشی آنان است. در این راستا توجه به کالبد معماری به عنوان یکی از بخش‌های شهر حائز اهمیت است.

محیط زندگی انسان‌ها در «معماری» شکل می‌گیرد. مراد از معماری سنتی ایرانی با عنایت به معنا عبارت از اصول و روش‌هایی است که اولاً ریشه در اعتقادات و باورهای معنوی ایرانیان داشته و ثانیاً بدون انقطاع تاریخی در اثر حقیقت‌جویی و نوگرایی ایرانیان در تماس با سایر تمدن‌ها بر پایه جهان‌بینی اسلامی-ایرانی و در بستر فرهنگ و با پویایی و تکامل دائمی هدایتگر باشد (Naghizadeh, 2000: 80). معماری بومی روش طراحی عمومیّت یافته‌ای است که از معماری مردمی زاینده شده و می‌توان آن را شکل پیشرفته‌ی معماری طبیعی یک خطه معین به حساب آورد که در ارتباط با فرهنگ، آب و هوا و مصالح ساختمانی بیان می‌گردد. مختصات جغرافیایی و اجتماعی هر بوم از عوامل اصلی شکل‌گیری یک زیستگاه است. بررسی ساز و کارهای مربوط به معماری در حوزه‌های بومی و سنتی در تلفیق با یکدیگر یک اصالت و ویژگی خاصی در راستای هویت‌بخشی به فرهنگ هر سرزمین است (Zolfagharzadeh et al, 2014).

سخنگویان جامعه انتظار جامعه از معماری و شهرسازی را با تعبیری کلی مانند «هویت» یا «الگوی بومی» بیان می‌کنند. اما

شکوفای ساختن قابلیت‌های ماندگار ملی به منظور رسیدن به افق است (پیش‌نویس سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت).

شرایط موجود کشور ایران یا پشتوانه تاریخی آن، نشان می‌دهد که پژوهش در حکمت اسلامی می‌تواند بستر مناسبی برای پیشرفت ایرانی اسلامی باشد. در این میان، «حکمت در معماری و شهرسازی» به عنوان یکی از پیش‌شرط‌های برنامه‌ریزی پایدار می‌تواند مطرح باشد. هنگامی که به شهرهای اصیل ایرانی اندیشیده شود می‌توان دریافت که ساختار هر یک از این شهرهای تاریخی واجد مؤلفه‌هایی هستند که ارزش آنها را دوچندان می‌نماید و در واقع همین مؤلفه‌های ساختاری است که تفاوت میان شهرها را سبب شده است. به طور مثال می‌توان ساختار کالبدی فضایی شهرهای اصیل ایرانی اسلامی را برشمرد که در شکل‌گیری آنها مؤلفه‌های هویتی شهر جایگاه ویژه داشته است. بنابراین به عنوان هدف اصلی تحقیق می‌توان چنین گفت که بررسی حکمت در ساختار شهر ایرانی برای نیل به توسعه پایدار شهرهای امروزی لازم است. لذا با توجه به ضرورت موضوع و کمبود پژوهش‌های جامع در خصوص توجه به حکمت معماری در شهرسازی معاصر، این نوشتار در راستای توجه به سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی انجام شده است.

پیشینه تحقیق

مفهوم توسعه پایدار در طی سه دهه گذشته تحول بسیاری پیدا کرده است. گرچه مفهوم توسعه پایدار ذاتاً مرتبط به آینده است (Tibbs, 2011). می‌توان گفت که با به بلوغ رسیدن مفهوم توسعه پایدار، رابطه آن با آینده‌پژوهی قوی‌تر شده است (Floyd; Zubevich, 2010). در واقع رسیدن به توسعه پایدار نیازمند به داشتن دورنما در ابعاد مختلف و در سطوح مختلف منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و قراردادن آن در فرآیند خط‌مشی‌گذاری می‌باشد (Esmailian et al, 2014).

توسعه پایدار، توسعه‌ای است که در عین برآورده کردن نیازهای نسل فعلی، توانایی نسل‌های آینده در برآوردن نیازهایشان را از بین نبرد (Nasr, 2017a: 192). توسعه پایدار شهری، توسعه‌ای تک‌بعدی نبوده بلکه توسعه‌ای چند بعدی است که در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی اتفاق خواهد افتاد، میزان موفقیت در دستیابی به توسعه پایدار شهری به طور مستقیم با میزان مشارکت شهروندان و کارآمدی مدیریت شهری در ارتباط است. بطور کلی می‌توان عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار شهری را متشکل از ویژگی‌های طبیعی، کالبدی، هویت معماری و شهرسازی، جنبه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و پویایی فضای شهری دانست. همچنین عواملی همچون تأمین امنیت، آرامش و رفاه شهروندان در امور

هویت فرهنگی، اتکا به خود با تأکید بر نقاط قوت و منابع، عدالت اجتماعی، تعادل اکولوژیکی به این معنا که منابع زیست بوم با آگاهی کامل از ظرفیت‌های اکوسیستم‌ها و محدودیت‌های آنها برای نسل حاضر و نسل آینده مورد استفاده قرار گیرند.

در واقع این نگرش متفاوت و متمایل به فرهنگ در توسعه پایدار، معتقد است که هیچ مدل جهانی توسعه، به پایداری در تمامی ابعاد برای همه جوامع منجر نمی‌شود و توسعه یک فرایند چندبعدی و مجادله‌ای است که از یک جامعه به جامعه دیگر و از یک بافت به بافت دیگر متفاوت است. از آنجا که نگرش‌های قبلی نتوانسته اند بین رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی آشتی برقرار کنند، نیاز به نگرش‌های جدید برای برقراری آزادی و عدالت در تنش میان فرد و جامعه ضروری است و محدودیت‌های رشد و پایداری در برقراری ارتباط بین هر جامعه و محیط فرهنگی و فیزیکی او اجتناب‌ناپذیر است (Servaes et al., 2012).

می‌توان گفت ایده پایداری، مفهومی است که مؤلفه‌های زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی را توأماً مورد توجه قرار می‌دهد (Nasr, 2017b: 186).

مطابق آنچه از مفهوم توسعه پایدار برمی‌آید، برنامه‌ریزی در ورای نسل‌ها یکی از الزامات توسعه پایدار است. در سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت هم به عنوان سند توسعه پایدار کشور، برنامه‌ها باید طوری طراحی و اجرا شوند که نسل‌های متفاوت بتوانند در مراحل مختلف آن مشارکت کنند و همچنین قابلیت یادگیری و ادراکی را نیز دارا باشند.

حکمت

در اسلام، روحانیت و خردمندی از هم جدایی‌ناپذیرند و وجوه مختلف یک حقیقت به حساب می‌آیند. حکمتی که هنر اسلامی بر آن استوار است چیزی جز جنبه خردمندانه خود روحانیت اسلامی نیست. این هنر بر علمی باطنی مبتنی است، بلکه ناظر بر حقیقت درونی آن‌هاست و هنر اسلامی به برکت این علم و به واسطه برخورداری از برکت محمدی (ص) حقیقت اشیاء را که در خزاین غیب قرار دارد در ساحت هستی جسمانی متجلی می‌سازد. هنر اسلامی مبتنی بر معرفتی است که خود سرشت روحانی دارد؛ معرفتی که استادان سنتی هنر اسلامی آن را «حکمت» نام نهاده‌اند (Nasr, 1996: 14-18).

به طور کلی در بررسی حکمت در هنر اسلامی (که معماری نیز به یقین به عنوان شاخه‌ای از هنر مطرح است)، می‌توان اصولی را مدنظر قرار داد که در این راستا توحید مهم‌ترین اصل است و

ارجاعات به تصاویر هویتی تماماً متعلق به گذشته است. برای ساختن تصاویر و نشانه‌های هویتی جدید باید بین فرهنگ، عقاید، آداب، عادات، فنون، حرف کنونی و شکل دست‌ساخته‌ها از جمله معماری، مراحل نامیری از تبدیل و تبدل طی شود که جز در سایه هماهنگی بین مجموعه نیروها و نهادهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی میسر نمی‌گردد. در اینجا است که توجه به «حکمت» و «معرفت» و «بینش» در معماری و شهرسازی ضرورت می‌یابد، چرا که توجه به الگوواره‌هایی برای معماری ایرانی - اسلامی در اسناد مختلف بالادست نیز اشاره شده است. اما توجه به این نکته ضروری است که کلمات اسلامی و ایرانی فقط صفت نیستند و مفهومی والاتر از یک صفت را دارند و به واقع اصولی ارزشی هستند. زیرا با بیش افراد جامعه ایران ارتباطی تنگاتنگ دارند (Nasr et al, 2017: 54).

بنابراین باز هم توجه به «حکمت در معماری و شهرسازی» در سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی ضرورت می‌یابد.

سؤالات تحقیق و فرضیه‌ها

در تحقیق حاضر مسأله اصلی این است که «حکمت» به ویژه در معماری و شهرسازی چگونه می‌تواند در سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی مورد توجه قرار گیرد؟ چگونه می‌توان از پتانسیل‌های ارزشی شکل شهرهای ایرانی در راستای توسعه کشور با توجه به سند پیشرفت ایرانی اسلامی استفاده نمود؟ بی‌توجهی به حکمت در معماری و شهرسازی، چه عواقبی را متوجه هویت شهرهای امروز نموده است؟

و فرضیه اصلی این است که به نظر می‌رسد توجه به مؤلفه‌های ارزشی، فرهنگی، حکمی و هویتی در کالبد شهر می‌تواند به عنوان ابزاری برای پیشرفت ایرانی اسلامی شهرهای کشور باشد. بر این اساس، مقاله حاضر بعد از مروری بر مفهوم توسعه پایدار، سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، حکمت و آینده‌پژوهی به بیان محیط اجتماعی و کالبدی پرداخته و ضمن بیان مفهوم ادراک محیطی به ارائه مفاهیم کیفیت محیط شهری و معماری منبعت از فرهنگ اسلامی می‌پردازد. در این راستا «حکمت» و «هویت» نیز به عنوان ابزاری برای شناخت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در شهرهای ایرانی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مبانی نظری

توسعه پایدار و سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:

در توصیفی از توسعه پایدار، فرهنگ به‌عنوان حوزه اصلی توسعه پایدار مطرح شده‌است. پابندی به ارزش‌های ذیل به‌عنوان ملزومات توسعه پایدار مطرح شده‌است (Nurse, 2006):

بهره برداری شود (Esmailian et al, 2014). به اعتقاد گروهی از آینده‌پژوهان «جهان در سال ۲۰۲۰ و فراسوی آن، ماهیتا یک جامعه فرهنگی خواهد بود و محور رقابت‌های جهانی نیز از رقابت‌های اقتصادی- نظامی به رقابت‌های فرهنگی منتقل خواهد شد» (Malekifar, 2014). معنای این عبارت، این است که هر ملتی که ذخایر غنی‌تری از فرهنگ داشته و علاوه بر آن، توانایی اخذ گزاره‌های لازم از آنها یا پتانسیل ذخایر خود به توانمندی‌هایی مورد نیاز جامعه (فناوری نرم) را داشته باشد، در آینده می‌تواند فرصت‌های بیشتری را در اختیار بگیرد (Nasr, 2017a: 193). آینده‌پژوهی، باعث نهادینه شدن و حاکمیت توسعه پایدار شده و با اتصال به فرآیند ختم‌شدگی‌گذاری، فرصت‌های جدیدی ایجاد می‌کند (Sedlacko; Gjoksi, 2010). باید اذعان داشت توسعه پایدار به بررسی و انتخاب پایدارترین‌ها برای آینده اشاره می‌کند؛ بنابراین آینده‌پژوهی باعث نهادینه شدن توسعه پایدار شده و با اتصال به فرآیند خط‌مشی‌گذاری، فرصت‌های جدیدی ایجاد می‌کند که در توسعه شهری و ارتقاء کیفیت زندگی در شهر مؤثر خواهد بود (Nasr, 2019: 208). در کلی‌ترین سطح، هدف آینده‌پژوهان، تلاش برای تبدیل جهان به مکانی بهتر برای زندگی، سودرسانی به مردم و حفظ و گسترش آن دسته از ظرفیت‌های کره زمین است که به پایداری حیات در آن کمک می‌کنند.

البته با توجه به اهمیت «شناخت» و «معرفت» در عصر جدید، بُعد «حکمت» نیز یکی از ابعاد مهم آن محسوب می‌شود و در دیدگاه آینده‌پژوهی نقش دارد. از آنجا که شهرها نیز واجد هویت کالبدی می‌باشند و این مورد به‌خصوص در شهرهای سنتی ایرانی نیز مشهود می‌باشد، حکمت شکل‌گیری شهرها به عنوان ابزاری تأثیرگذار در شناسایی مؤلفه‌های مؤثر در الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت شهر واجد اهمیت است. همچنین می‌توان در این راستا مؤلفه‌های هویت کالبدی شهر ایرانی و به تبع آن، حکمت معماری را گامی در جهت آینده‌پژوهی در پیشرفت شهرهای ایرانی اسلامی دانست. با توجه به مفاهیم و نظرات بیان شده می‌توان ساختار کلی تحقیق را به صورت شکل ۱ ارائه نمود:

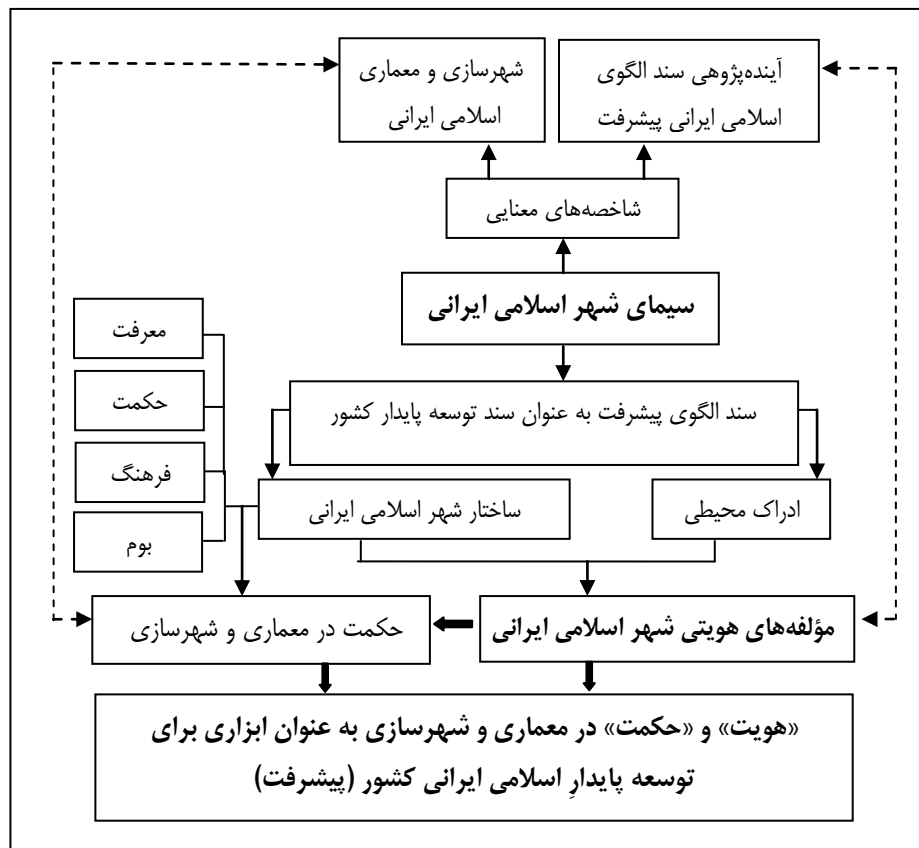
توجه به این نکته که در هر حال اسلام بر توحید در عالی‌ترین سطح آن تأکید می‌کند، ضرورت دارد. همچنین در بررسی حکمت در هنر و معماری اسلامی ذکر این نکته ضروری است که حقیقی بودن محتوای اثر، مؤلفه‌ای است که از دیدگاه معرفت‌شناسی حائز اهمیت است، چرا که از آنجا که «عدل» به عنوان فرامعیاری ارزشی در دیدگاه اسلامی مطرح است و با «قرارگیری درست هر چیز در جای خود» معنی می‌شود، لذا کالبد معماری و یا اثر هنری به گونه‌ای شکل می‌گیرد که علاوه بر نمود صفات الهی در اثر، شرایط مکان، جامعه و نیازهای آن نیز مدنظر می‌باشد.

معماری اسلامی

معماری اسلامی، معماری‌ای است که بر پایه اهداف و مبانی دین اسلام پدید آمده باشد و معماری مبتنی بر فرهنگ اسلامی، به بازآفرینی و ساماندهی حکیمانه و عادلانه، فضای زیست انسان‌ها با عوامل طبیعی و مصنوعی تأمین‌کننده نسبی نیازهای مادی و بسترساز نیازهای روحی آنها توجه دارد. در زبان عربی، معماری از ریشه (عَمَرَ) به مفهوم عمران و آبادانی است؛ و واژه (معمار)، صیغه مبالغه عَمَرَ، به مفهوم بسیار آبادکننده است. بنابراین در فارسی و انگلیسی به علت فاعلی معماری، یعنی رئیس‌سازنده‌های بنا، اشاره می‌نماید؛ اما در زبان قرآنی به علت نهایی و نتیجه مطلوب کار اشاره می‌نماید. گویی هر عمل و اثر انسانی موجب آبادانی و عمران محیط زیست انسان‌ها نخواهد شد؛ بنابراین ساخت هر بنایی، معماری نیست. معماری، آن آثاری است که محیط زیست انسان‌ها را آباد و مناسب‌سازی می‌نماید (Noghrehkar, 2015: 223).

آینده‌پژوهی

واژه آینده‌پژوهی به انواع مطالعات مربوط به آینده اطلاق می‌شود. این مطالعه، پیچیده و در عین حال عمومی است و گستره آینده را در خصوص مطالعه آینده ممکن دربرمی‌گیرد. آینده‌پژوهی مجموعه فعالیت‌هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع، الگوها، و عوامل تغییر یا ثبات، به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه‌ریزی آنها می‌پردازد. آینده‌پژوهی بیان می‌کند که چگونه از واقعیت‌های متغیر امروز، فردا ایجاد خواهد شد به عبارتی وظیفه او شناخت فردا است مستقل از آنکه چگونه از آن

شکل ۱- روند تحلیلی ضرورت توجه به جایگاه «حکمت» در شهرسازی و معماری در راستای آینده‌پژوهی سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

مواد و روش تحقیق

روشی که در این پژوهش به کار گرفته شده با توجه به کنکاش در سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی به عنوان سند توسعه پایدار کشور، به صورت توصیفی-تحلیلی است. این پژوهش در مرحله اول با مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای به بررسی ادبیات موجود و تدوین چارچوب نظری تحقیق می‌پردازد. جمع‌آوری اطلاعات به صورت میدانی-اسنادی می‌باشد.

در مطالعات صورت گرفته به ادراک محیطی و ساختار شهر ایرانی (که متأسفانه در شهرسازی امروز مورد بی‌توجهی قرار گرفته است و یکسان‌سازی در چهره شهرهای امروز ایجاد شده) توجه شده است. «حکمت معماری و شهرسازی» به عنوان

بررسی متغیرهای کیفی تحقیق

متغیر ۱- محیط کالبدی و محیط اجتماعی

تعاریف گوناگونی از محیط کالبدی ارائه شده است. به طور مثال جان لنگ برای محیط تقسیم‌بندی زیر را ارائه می‌کند: محیط کالبدی شامل محیط‌های زمینی و جغرافیایی، محیط اجتماعی شامل نهادهای متشکل از افراد و گروه‌ها، محیط روان‌شناختی

پارامتر اصلی برای سند الگوی اسلامی ایرانی در شهرسازی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. لذا متغیر مستقل تحقیق با توجه به موضوع پژوهش، حکمت معماری و متغیر وابسته نیز ادراک محیطی است. در این راستا توجه به مفهوم «هویت شهری» و «حکمت در معماری و شهرسازی» به عنوان ابزاری برای توسعه پایدار کشور در راستای توجه به مفهوم سند الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت در نظر گرفته شده است.

شامل تصاویر ذهنی مردم و محیط رفتاری مجموعه عواملی است که فرد به آن واکنش نشان می‌دهد (Lang, 1995). راپاپورت محیط را حاصل برقراری ارتباط معنادار می‌داند و معتقد است محیط ممکن است به عنوان یک سری از ارتباط-بین اشیاء و اشیاء، اشیا و مردم، و مردم و مردم- دیده شود. این ارتباطات منظم هستند. آنها دارای الگو و ساختار هستند

(Rapoport, 1977). جان پارکینسن محیط را حاصل برقراری تعامل میان افراد و مکان کالبدی می‌داند و معتقد است: «محیط ساخته شده چیزی بیش از ساختمان‌ها را در بر می‌گیرد. این امر نتیجه تعامل بسیار پیچیده میان مردم و مکان است» (Parkinson, 2007).

بنابراین می‌توان گفت محیط زیست از طریق روابط فضایی و مفهومی، به طور مستقیم و غیر مستقیم می‌تواند بر نظام ارتباطات تاثیر گذارد و آن را بیان نماید. همچنین فضا همراه آداب و رسوم و تعهدهای اجتماعی، تثبیت‌کننده رفتار انسان است و تا زمانی که فضا از هدف فرهنگی خاصی متأثر نباشد نمودی کاملاً خنثی خواهد داشت. بدین ترتیب با رعایت خواستها و نیازهای اجتماعی مردم -در حیطه فرهنگ و خرده‌فرهنگ محلی- در طراحی شهرها می‌توان فضاها را به گونه‌ای طراحی کرد که منجر به تقویت تعاملات اجتماعی میان افراد شود و به تبع آن محیط اجتماعی و کالبدی سرزنده‌تر و پویاتری برای ساکنین فراهم آورد.

متغیر ۲- ادراک محیطی

محیطی که در آن مردم برنامه‌ها و فعالیت‌های خود را انجام می‌دهند، برخوردار از روابطی دو سویه است. افراد محیط را متأثر می‌نمایند و محیط افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این رابطه ادراک محیط بر چگونگی شکل‌گیری فعالیت‌ها در فضاها تأثیرگذار است. از آنجا که مساله ادراک همواره یکی از مهم‌ترین مسائل حوزه طراحی محیط، به ویژه معماری بوده، شناخت صحیح از آن نقش به‌سزایی در بازخوانی فرآیند خلق و ادراک آثار معماری و جهت‌دهی مناسب به آن در راستای خلق آثار معماری شایسته خواهد داشت.

همواره عواملی بر شکل‌گیری ادراک محیطی و بروز تنوع ادراکی مؤثر بوده‌اند. به طور مثال راپاپورت (2005) تجربه‌ها و طبقه‌بندی اجتماعی، ادوارد هال (2008) فرهنگ، گروتز (1996) تفاوت‌های فرهنگی و عوامل اجتماعی و روانی، جان لنگ (2001) محیط فرهنگی و شخصیت فردی انسان و تجارب و نیازها و انگیزش‌ها، کارمونا (2009) تجارب و تحولات فرهنگی و اجتماعی و نظام ارزش‌ها، سانتوس (2009) عوامل فیزیکی کالبدی محیط و شاخص‌های اجتماعی فردی را در این زمینه مؤثر می‌دانند.

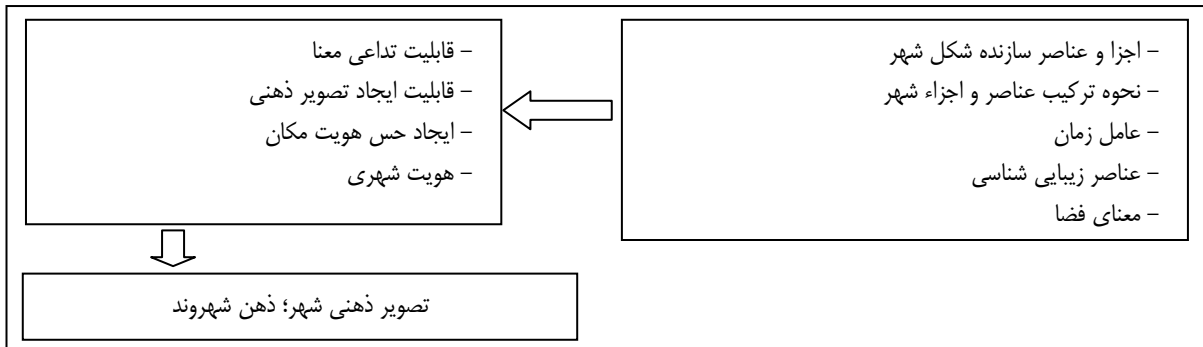
متغیر ۳- ادراک محیطی و حکمت

بر اساس دیدگاه حکمت متعالیه انسان دارای چهار مرتبه است که این چهار مرتبه عبارتند از: ادراک حسی، خیالی، عقلی و

شهودی. توضیح هر یک از این مراتب ادراکی، خارج از موضوع این پژوهش می‌باشد. اما باید اشاره کرد بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته پیرامون رابطه مراتب نفس انسان و مراتب هستی بر اساس دیدگاه اسلامی، رابطه معناداری میان مراتب نفس انسان و مراتب هستی وجود دارد. فارابی و سپس ابن سینا از اولین پیشگامان ذکر این رابطه بودند از منظر آنها حلقه ارتباطی مستحکمی میان قوای درونی انسان و مراتب عالم هستی وجود دارد (Bolkhari Qahi, 2005: 68). بعد از آنها ملاصدرا به تبیین دقیق تر این رابطه می‌پردازد. از نظر او بحث درباره عوالم بحث درباره علم و ادراک است. کلمه عوالم از ریشه علم گرفته شده است. وی بازگشت علم را به وجود آن تعلق دارد شناخته می‌شود و موضوع مراتب ادراک را نمی‌توان از موضوع مراتب وجود جدا دانست. بنابراین به عقیده ملاصدرا سه مرتبه اصلی ادراک (حسی، خیالی و عقلی) دقیقاً بر سه عالمی که مراتب وجود خارجی هستند (عوالم محسوس، مثال و عقول) منطبق می‌شوند. نفس انسانی هنگامی که به یکی از موجودات خارجی می‌رسد، به سبب شفافیت و تجردی که نفس دارد، صورت‌های عقلی، خیالی و حسی حاصل می‌شود؛ همان‌گونه که نقش این اشیاء در آینه منعکس می‌شود با این تفاوت که نقشی که درآینه پیدا می‌شود، نوعی قبول و پذیرش است، درحالی که آنچه برای نفس حاصل می‌شود، نوعی فعل و ایجاد است یعنی نفس، نسبت به صورت پذیرنده نیست، بلکه سازنده و آفریننده نیز هست. بنابراین، علم و معرفت، نوعی تحول و تکامل نفس است. در این تحول و تکامل، نفس با هر اندیشه‌ای که می‌یابد، وجودی تازه پیدا می‌کند (Arshad Riyahi et al, 2011: 11). به عبارتی درک با فعلیت قوای نفس آغاز می‌شود و چه بسا فعلیت قوا همان درک باشد منابع معرفت بشر، قوای نفس او هستند که این قوا با پای گذاشتن بشر در این عالم به فعلیت رسیده، معرفت تولید می‌کنند (Sharifzadeh, 2005: 32).

متغیر ۴- ادراک محیطی و شکل شهر

محیط ساخته شده نیازهای زیست‌شناختی انسان، مثل سرپناه؛ نیازهای آدمی، همچون امنیت کالبدی و روانی؛ نیازهای تعلق و احترام را با نمادگرایی محیط و نیازهای خود شکوفایی را از طریق آزادی انتخاب؛ نیازهای شناختی از طریق دسترسی به فرصت‌هایی برای رشد؛ و نیازهای زیباشناختی را از طریق زیبایی‌سازی (فرمال)، تأمین می‌کند (Nasr, 2016a: 60). در شکل ۲ ارتباط مؤلفه‌های گوناگونی که به شکل شهر و تصویر ذهنی شهروند از شهر می‌انجامد، بیان شده است.

متغیر ۵- حکمت در معماری و شهرسازی اسلامی

باید توجه کرد که شهر یکی از مهم‌ترین پدیده‌های انسان‌ساخت است که در بسیاری موارد در تعریف آن جهان‌بینی نادیده گرفته شده است. شهر ایرانی اسلامی با القاء ارزش‌های دینی به انسان، تجلی‌گاه ارزش‌هایی است که منبعث از جهان‌بینی اهل خویش است. بنابراین انسان در قرارگیری در فضای شهر معنا را درک می‌کند که بسته به زمینه فرهنگی و حیات انسان شامل درجات متفاوتی است (Nasr, 2016a: 158). از دیدگاه اسلامی، اهداف و غایات تنها بر اساس اصول و مبانی دین اسلام برگزیده می‌شود. اساساً معماری اسلامی در تعریف دقیق خود، معماری‌ای است که بر پایه اهداف و مبانی دین اسلام پدید آمده باشد. همچنین علت فاعلی معماری، یعنی معمار، خود باید با این اهداف و مبانی ارزشی اسلام آشنایی کامل داشته باشد. آموزه‌های دینی نه تنها می‌توانند اهداف کلی را برای سازماندهی فضا به دست دهند، بلکه با کاوش در آنها می‌توان سلسله مراتب هدف را از کل به جزء و از جزء به کل برای کار سازمان‌دهی فضا استخراج کرد (Noghrehkar, 2015: 250).

در این زمینه نیز باید توجه داشت از آنجا که **هویت** شهرها باورها و شیوه زیست مردم و نتیجه نگرش آنها به هستی را بیان می‌کند می‌تواند به عنوان عامل هویتی یک تمدن و یک ملت و یک جامعه نیز ظاهر شوند.

الف- ادراک و کیفیت محیط‌های شهری

در آیات متعدد به رعایت اعتدال در محیط زیست اشاره شده است. از آن جمله می‌توان به آیه «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا...» (اعراف: ۸۵) اشاره کرد. بنابراین رعایت تعادل محیط زیست و اصلاح در زمین از مصادیق برجسته عهد و میثاق خداوند با آدمی است و بدیهی است نادیده گرفتن چنین عهدی موجب خسران است. «وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (رعد: ۲۵). برخی از محققان از جمله محقق داماد، از این آیه شریفه نتیجه گرفته‌اند که از نظر قرآن، بشری که از طریق فساد و تباهی و تجاوز از حدود و مرزها، پیمان الهی را بشکند و رابطه با خدا را از هم بگسلد و تعادل میان محیط با محاط را بر هم زند از شمول رحمت، محبت و رأفت الهی دور می‌گردد. کیفیت محیط شهری عبارت است از شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی- فضایی محیط شهری که نشان‌دهنده میزان رضایت یا عدم رضایت شهروندان از محیط شهری است (Shammai et al, 2011: 274). کیفیت محیط شهری سنجشی است برای ارزیابی شرایطی از محیط شهری که برای

بحث و یافته‌های تحقیق

عوامل عدیده‌ای در ادراک انسان از محیط و فضا نقش ایفا می‌کنند. این عوامل عبارتند از: جهان‌بینی، فرهنگ، تاریخ، آگاهی‌ها و انتظارات جامعه از محیط و فضای ادراک شده، قوای مختلف انسان اعم از قوای عقلی، حسی و فکری، محیط و فضایی که مورد تماس انسان قرار گرفته و ادراک انسان، از آن مورد مطالعه قرار می‌گیرد (Naghizadeh, 2008: 52). بنابراین می‌توان با رویکردی به تأثیرگذاری محیط اجتماعی و محیط کالبدی، به «حکمت» در معماری و شهرسازی به عنوان مؤلفه‌ای قابل توجه در سند الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی به عنوان سند توسعه پایدار شهرهای کشور اندیشید. از آنجا که ادراک، فرآیندی هدفمند است و از طریق آن انسان، داده‌های لازم را بر اساس نیازش از محیط پیرامون خود برمی‌گزیند، می‌توان گفت فرآیند ادراک همواره با شناخت انسان از محیط همراه است. لذا آنچه به عنوان تصویر از شهر ایرانی در اذهان می‌باشد در واقع مؤلفه‌های هویتی است که کالبد شهر ایرانی را به وجود آورده و به آن معنا داده است و در این میان مؤلفه‌های معنوی نیز نقشی به سزا دارند.

علت فاعلی معماری، یعنی معمار، خود باید با این اهداف و مبانی ارزشی اسلام آشنایی کامل داشته و نیز بدان‌ها ایمان داشته باشد. آموزه‌های دینی نه تنها می‌توانند اهداف کلی را برای ساماندهی فضا به دست دهند، بلکه با کاوش و موشکافی در آن‌ها می‌توان سلسله مراتب اهداف را از کل به جزء و از جزء به کل برای کار سازمان‌دهی فضا استخراج کرد (Noghrehkar, 2015: 250).

در این راستا توجه به «هویت» در کالبد شهرها نقشی ارزشی دارد؛ چرا که موضوعی است که تفاوت سیمای شهر قدیم ایرانی و سیمای شهر معاصر را موجب گشته است. مطالعات در عرصه‌ها و پدیده‌ها و عناصر شهری گذشته برای هویت بخشیدن به ساختار شهرهای کنونی لازم است. می‌توان با شناسایی اصول شکل دهنده فضاهای شهری ایرانی، نظام پایدار برنامه ریزی برای شهر معاصر اندیشید (Nasr, 2016b: 68). مراد از معماری سنتی ایرانی با عنایت به معنا عبارت است از اصول و روش‌هایی که اولاً ریشه در اعتقادات و باورهای معنوی ایرانیان داشته و ثانیاً بدون انقطاع تاریخی در اثر حقیقت‌جویی و نوگرایی ایرانیان در تماس با سایر تمدن‌ها بر پایه جهان‌بینی اسلامی-ایرانی و در بستر فرهنگ و با پویایی و تکامل دائمی هدایتگر باشد (Naghizadeh, 2000: 80).

متأسفانه انقطاع به وجود آمده در فرهنگ ما موجب قطع رابطه بین مفهوم فرهنگ و فضای معماری شده است. فضای معماری امروز به دلایل مختلف بر اساس فضای فرهنگی ساخته نمی‌شود.

بنابراین مسئله هویت نیز قابل اهمیت است که با توجه به معماری کنونی متداول در کشور به راحتی می‌توان گفت که نه تنها ساختمان‌های امروز به شهر هویتی نمی‌دهند بلکه هویت تاریخی و گذشته را از آن می‌گیرد (Nasr, 2016b: 73).

با در معرض خطر قرار گرفتن هویت محلی و معماری بومی در آینده توجه به اصول معماری ایرانی می‌تواند در حفظ معماری بومی هر منطقه از کشور کمک کند.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

در تحقیق حاضر مسأله اصلی ضرورت توجه به «حکمت» در شهرسازی و نیز ساختار شهر ایرانی برای سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بوده که در این راستا توجه به مبانی ارزشی ساخت شهر، مقوله حکمت در طراحی شهر و به تبع آن در معماری، مؤلفه‌های هویتی شهر و ... مؤثر خواهد بود. در واقع هدف این پژوهش پاسخ به این سؤال بوده است که بی توجهی به حکمت در معماری و شهرسازی، چه عواقبی را متوجه هویت

زندگی شهری حداقل مطلوبیت را به همراه دارد و با مفاهیمی همچون کیفیت زندگی، تنوع فضای اجتماعی، ویژگی‌های فیزیکی، فعالیت‌ها، وابستگی‌های مکانی و هویت شهری، کیفیت مکان، ادراک و رضایت شهروندی و قابلیت زندگی در ارتباط است. برخی از برنامه‌ریزان نیز کیفیت محیط را در کنار عدالت، سازگاری، آسایش و کارایی که از مهمترین اصول بنیادی شهرسازی به منظور ایجاد شهر سازمان یافته و موجب کاهش آلودگی‌ها و کنترل نابسامانی‌های فضایی در شهر شده‌اند، می‌دانند (Shammai et al, 2011: 74).

کلی‌ترین عوامل اصلی و طبیعی هر بوم را در سه دسته می‌توان تقسیم نمود: عوامل انسانی، عوامل اقلیمی و عوامل امکانات مادی. با توجه به این سه عامل بالقوه و بالفعل هر بوم، تمدن آن بوم شکل می‌گیرد:

۱- عوامل انسانی با توجه به فرهنگ و اعتقادات هر بوم به عنوان نیروی محرکه آن سرزمین عمل می‌کند و نیازهای اعتقادی را در کیفیت کالبد معماری خود تجلی می‌دهد.

۲- عوامل اقلیمی هر سرزمین از عوامل تعیین‌کننده در جهت‌گیری و کیفیت معماری بناهای آن بوم را مشخص می‌کند.

۳- امکانات مادی یا مواد و مصالح طبیعی هر سرزمین، نوع ساختمانی هر بوم و کیفیت به‌کارگیری مواد و مصالح را در آن سرزمین تعیین می‌کند (Zolfagharzadeh et al, 2014).

ب- بازتعریف معماری مبتنی بر فرهنگ اسلامی

در فرهنگ اسلامی آبادکردن زمین، یکی از وظایف انسان است؛ چنانکه نابودی و تخریب آن مورد انتقاد قرآن است. قرآن در این زمینه می‌فرماید: «هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود: ۶۲)، اوست که شما را از زمین آفرید، و آبادی آن را به شما واگذاشت. اسلام برای تشویق مردم به آبادی زمین می‌فرماید: «مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَوَاتًا فَهِيَ لَهُ» (الکافی: جلد ۵، ۲۸۰)، هر کس منطقه مرده‌ای را احیا کند مالک آن می‌شود. حضرت علی (ع) به استاندار خود می‌نویسد: «وَلْيَكُنْ نَظْرُكَ فِي عِمَارَةِ الْأَرْضِ» (نهج البلاغه: خطبه، ۵۳)، توجه تو در آباد کردن زمین باشد. روشن است که این آبادانی شامل توسعه کشاورزی، توسعه مسکن و توسعه راه‌ها نیز می‌شود (Gharaati, 2014).

معماری اسلامی را می‌توان بازآفرینی و ساماندهی حکیمانه و عادلانه، فضای زیست انسان‌ها با عوامل طبیعی و مصنوعی تأمین‌کننده نسبی نیازهای مادی و بستر ساز نیازهای روحی آن‌ها دانست.

اساساً معماری اسلامی در تعریف دقیق خود، معماری‌ای است که بر پایه اهداف و مبانی دین اسلام پدید آمده باشد. همچنین

شهرهای امروز نموده است؟ بنابراین با توجه به نتایج تحقیق می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه نمود:

۱- سند اگرچه افقی روشن برای ایران به تصویر می‌کشد، اما این مهم در پرتو الگوهای کارآمد، اثربخش و هدایت‌کننده میسر می‌شود. طراحی هر نوع الگویی نیازمند دو نوع بستر مادی و فرهنگی است.

۲- در تحقق شهر با رویکرد اسلامی، کیفیت فضای شهری از دیدگاه حکمی اهمیتی بسزا دارد. بنابراین توجه به فضایل انسانی علاوه بر کالبد فضای شهری باید مدنظر برنامه‌ریزان شهری قرار گیرد.

۳- از نظر روش‌شناسی، واژه شهر اسلامی یا معماری اسلامی که در آن‌ها از اسلام به عنوان صفت استفاده شده، به‌ویژه در زمینه بحث تخصصی چندان کارگشا نیست. معماری و اسلام هر دو به عنوان دو جوهر باید مورد استناد قرار بگیرد. اما ذکر این نکته ضروری است که هر دو باید ذیل آموزه‌های اسلام یعنی با رعایت حدود و حقوق الهی همراه باشد. هویت شهر به عنوان مجموعه‌ای کامل از الگوهای غیر مدون، وراثی اختلاف‌های زمانی، مکانی و فرهنگی قابل شناسایی است. صفت اسلامی در کنار معماری و شهرسازی نشان‌دهنده اسلام به عنوان تمدن است و نه اسلام به عنوان دین؛ و تعبیرات ملل مسلمان در طی اعصار از دین اسلام و تبدیل آن به الگوهای شهرسازی و معماری کاملاً اعتباری بوده و به هیچ وجه نباید مطلق بودن مبانی دین اسلام را به دستاوردهای فرهنگی و فنی ملل مسلمان نیز تعمیم داد. خصوصیات اصلی معماری و شهرسازی اسلامی در ایجاد عناصر و الگوهای جدید نیست. بلکه در نحوه به‌کارگیری، سازماندهی و ترکیب آن‌ها نهفته است و از آن بالاتر در جوهره معرفتی شهرسازی و معماری می‌باشد. باید توجه داشت که معماری در بستر شهر شکل می‌گیرد، لذا سازماندهی فضای شهری که متأثر از معماری است مسأله‌ای مهم می‌باشد.

۴- باید توجه داشت که معماری به مرور زمان تغییر پیدا می‌کند ولی جوهره معرفتی آن ثابت می‌ماند. مسئله اصلی این است که این تغییر معمولاً در قالب کالبد بنا به چشم می‌آید و بنابراین هر تغییر در کالبد را نمی‌توان دلیلی برای دور شدن از فرهنگ معماری کشور به حساب آورد.

۵- از آنجا که توسعه پایدار که در سند الگوی اسلامی ایرانی به نام «پیشرفت» معرفی شده است، به بررسی و انتخاب پایدارترین‌ها برای آینده اشاره می‌کند، آینده‌پژوهی نیز موجب نهادینه شدن توسعه پایدار در شهر شده و با سیاست‌گذاری مناسب می‌تواند به ایجاد فرصت‌های جدیدی بیانجامد که در توسعه شهری و ارتقاء کیفیت زندگی در شهر مؤثر باشد.

ویژگی‌های طبیعی، کالبدی، هویت معماری و شهرسازی، جنبه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و پویایی فضای شهری را می‌توان از عوامل مؤثر بر توسعه پایدار شهری دانست. از سویی دیگر عواملی همچون تأمین امنیت، آرامش و رفاه شهروندان در امور مختلف اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی در تمامی سطوح برنامه‌ریزی در توسعه پایدار شهری مؤثر هستند.

در همین راستا آینده‌پژوهی در شناسایی و معرفی ساختار شهر، توجه به آموزه‌های دینی و تدوین مقرراتی برای حفظ مؤلفه‌های حکمی اصیل معماری و شهرسازی، تدوین مقرراتی برای حفظ مؤلفه‌های هویت فرهنگی و حراست زیست‌محیطی ضروری می‌باشد.

۶- همچنین اهتمام به احیاء و توسعه نمادهای اسلامی ایرانی به‌ویژه در پوشش، معماری و شهرسازی با حفظ تنوع فرهنگی در پهنه سرزمین و حفظ تنوع فرهنگی و گسترش هویت اسلامی-ایرانی در پهنه سرزمین با تأکید بر اصول معماری و شهرسازی باید مدنظر برنامه‌ریزان قرار گیرد.

۷- بخش بسیار مهمی از هویت ایرانیان ریشه در تمدن اسلامی-ایرانی این کشور دارد و در قالب اندیشه‌ها، آموزه‌ها، باورها، اصول و عناصر تجلی می‌یابد. اهتمام به احیاء و توسعه نمادهای اسلامی-ایرانی، به ویژه در پوشش معماری و شهرسازی در جایگاه سند فرادست الگوی اسلامی ایرانی ضرورت دارد و لازم است که اصول معماری و شهرسازی در جهت حفظ تنوع فرهنگی و گسترش هویت اسلامی-ایرانی مطرح شود.

در این راستا از آنجایی که فرهنگ مجموعه‌ای از سنن، عادات، آداب و رسوم، عقاید، باورها و رفتارهای یک ملت است و تنوع فرهنگی به عنوان بخشی از میراث مشترک بشریت است که منبعی برای مبادله اطلاعات، خلاقیت و نوآوری به حساب می‌آید، لازم است تنوع فرهنگی موجود برای استفاده نسل‌های حال و آینده پاس داشته شوند و همانند بخش مهمی از حقوق بشر به آن توجه شود.

۸- در راستای توجه به فرهنگ در محیط می‌توان مؤلفه هویت را مدنظر قرار داد. هویت پدیده‌ای است که در بستر تاریخی یک جامعه شکل می‌گیرد. به یقین می‌توان هویت را حلقه اتصال گذشته و آینده دانست. هویت تنها یک صفت نیست و مفهومی بیش از یک صفت را داراست. باید توجه داشت گسترش هویت اسلامی-ایرانی و ورود این مفهوم به عرصه معماری و شهرسازی روی دیگری از هویت را که وابسته به عناصر فیزیکی و کالبدی فضاهاست زیستی که از اهمیت بسیاری برخوردار است، به نمایش می‌گذارد. در کشور ایران با توجه به

بنابراین می‌توان سیاست‌گذاری صحیح در برنامه‌ریزی را به عنوان راهبردی برای بینش آینده‌پژوهانه در توسعه پایدار شهرهای کشور مدنظر قرار داد.

حضور عمیق اسلام، فرهنگی با عنوان اسلامی- ایرانی شکل گرفته که خود عناصر خاصی (با دیدگاه جهان‌بینی اسلامی و منبعث از آموزه‌های دینی) را در معماری و شهرسازی وارد کرده و اصول حاکم بر آن را تحت الشعاع قرار داده است که این مهم و رای صرفاً نمادهای اسلامی- ایرانی، به ویژه در پوشش معماری و شهرسازی است.

۹- باید اذعان داشت برنامه‌ریزی منطقه‌ای برای دستیابی به توسعه پایدار با مفاهیم آینده‌پژوهی بسیار مرتبط است و از طریق اصلاح بینش برنامه‌ریزی می‌توان به رهیافتی برای آینده‌پژوهی دست یافت. در همین راستا توجه به مفاهیم آینده‌پژوهانه در بررسی سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در راستای توجه به توسعه پایدار کشور می‌باشد ضروری است.

References

1. Arshad Riyahi, Ali; Wasi, Safiyyah, (2011), Relation of Levels of Existence to the Levels of Perception in Mullā Ṣadrā's View, *Journal of Essays in Philosophy and Kalam*, 43(1), pp 9-45.
2. Bolkhari Qahi, Hassan, (2005), *Fundamentals of Mysticism in Islamic Architecture*, Nashre Sevom Mehr Press, Tehran.
3. Carmona, Mattew, (2009), *Public Places Urban Spaces*, Translated by Fariba Gharayi, Art University Publications, Tehran.
4. Development and Futurism Research Center, (2020), "Report on the Integration of Feasibility Evaluation and Transformation of the Iranian Islamic Model of Progress Document (Report No. 203)", Iran Planning and Budget Organization, Tehran.
5. Esmailian, Maliheh; Kari Dolatabadi, Akbar; Saghafi, Fatemeh, (2014), *Conceptualizing sustainable development in future research*, The first national conference on IT management challenges

in organizations and industries, Payam-e-Noor University, Tehran.

6. Floyd, J. and Zubevich, K., (2010), Linking foresight and sustainability: An integral approach. *Futures* 42. pp 59–68.
7. Gharaati, Mohsen, (2014), *Housing and Islamic City, Cultural Center Lessons from the Quran* Publications, Tehran.
8. Grutter, Jorg Kurt, (1996), *Aesthetics in Architecture*, Translated by Jahanshah Pakzad, Shahid Beheshti University Publications, Tehran.
9. Hall, Edward, (2008), *The Hidden Dimension*, University of Tehran Publications, Tehran .
10. Lang, John, (2001), *Creating Architectural Theory*, Translated by Ali Einifar, University of Tehran Publications, Tehran
11. Lang, J., (1995), “The Human Dimension of Urban Design”, in *Urban Futures*.
12. Malekifar, Aqil, (2014), *Center for Future Research at a Glance*, Defense Industries Educational and Research Institute, Tehran.
13. Naghizadeh, Mohammad, (2000), The relationship between the identity of Iranian architectural tradition and modernism and modernity, *Honar-ha-ye-zib Journal*, No. 7, pp 79-91.
14. Naghizadeh, Mohammad, (2005), *The Significance of Nature in Iranian Culture and Cities*, Islamic Azad University (Science and Research Branch) Publications, Tehran.
15. Naghizadeh, Mohammad, (2008), *Perception of beauty and identity of city in the light of Islamic thought*, Isfahan Municipality Cultural and Recreational Organization Press, Isfahan.
16. Nasr, Seyed Hossein, (1996), *Islamic art and spirituality*, Soureh Publications, Tehran.
17. Nasr, Tahereh, (2016a), *Urban Physical Identity; conceptual basis and theories*, Islamic Azad University (Science and Research Branch) Publications, Tehran.
18. Nasr, Tahereh, (2016b), The Significance of “Residential Architecture” Paradigm in the Image of Today Iranian Islamic Cities, *Journal of Studies on Iranian Islamic City*, 6(22), pp 67-78.
19. Nasr, Tahereh, (2017a), The Significance of “Iranian Urban Semiotics” in Tourism in Line with Future Study of Urban Planning and Sustainable Development, *Journal of Regional Planning*, 6(24), pp 189-200.
20. Nasr, Tahereh, (2017b), Evaluation of Renovation Measures for Urban Deteriorated Fabrics in Iran (in Comparison to Global Renovation Experiences) in Line with the Objectives of Sustainable Development, *Journal of Regional Planning*, 7(27), pp 181-198.
21. Nasr, Tahereh, Rismani, Amin, (2017), The Significance of Natural Components of Quranic Life in Islamic-Iranian Architecture (Case Studies: Residential Architecture of Qajar, Zand and Pahlavi Eras in Shiraz), *Naqshejahan Journal*, 7(3), pp 48-62.
22. Nasr, Tahereh, (2019), The significance of future studies in urban sustainable development scenarios (case study: Shiraz City), *International Journal of Urban and Rural Mngement*, No. 55, pp 189-200.
23. Noghrehkar, Abdolhamid, (2015), *Islamic Wisdom in Art and Architecture*, Fekr-e-No Press, Tehran.
24. Nurse, K., (2006), *Culture as the Fourth Pillar of Sustainable Development*. Institute of International Relations.
25. Parkinson, John, (2007), *Democracy, architecture and public space*, Iran's architecture Journal, No. 29-30.
26. Rapoport, Amos, (2005), *The meaning of the built environment*, Translate by Farah Habib, Urban processing and planning Press, Tehran.
27. Rapoport, A., (1977), *Human Aspects of Urban Form*. New York: Pergamon Press.
28. Sedlacko, M. and N. Gjoksi, (2010), *Futures studies in the governance for sustainable development: Overview of different tools and their contribution to public policy making*, ESDN, Quarterly Report March.
29. Servaes, J., Polk, E., Shi, S., Reilly, D., Yakupitijage, T., (2012), towards a framework of sustainability indicators for 'communication for development and social change' projects. *International Communication Gazette*. 74: 99, DOI: 10.1177/1748048511432598.
30. Shammai, Ali; Pourahmad, Ahmad, (2011), *Urban Rehabilitation and*

Renovation: a Geographic Perspective,
University of Tehran Press, Tehran.

31. Sharifzadeh, Bahman, (2005), Instinct and powers of the soul, source or state, Qabasat Journal, 10(36), pp 23-38.
32. Tibbs, H., (2011), Changing Cultural Values and the Transition to Sustainability. Journal of Futures Studies. 15(3). pp 13 – 32.
33. Zolfagharzadeh, Hasan; Hessari, Pedram, (2014), Ecological View to the Architecture of Habitats, Journal of housing and rural environment, 33(145), pp 29-44.